

LBRIS

We know
books

ISTORIA LUMII

HARTĂ CU HARTĂ

CUVÂNT-ÎNAINTE DE
PETER SNOW

Ediția a doua
revizuită și actualizată

LITERA

București

10

PREISTORIE 7 MAU–3000 î.Hr.

12	De la maimuțe la fermieri	22	Primii fermieri
14	Primii oameni	24	Originea agriculturii
16	Afară din Africa	26	De la sate la orașe
18	Primii australieni		
20	Popularea Americilor		

28

LUMEA ANTICĂ 3000 î.Hr.–500 d.Hr.

30	Primele civilizații	62	Războaiele greco-persane
32	Primele orașe	64	Alexandru cel Mare
34	Sisteme calendaristice	66	Epoca clasică
36	Egiptul faraonilor	68	Etruscii și Roma
38	Primele scrieri	70	Roma își făurește baza de putere
40	Minoici și micenieni	72	Imperiul Roman la apogeu
42	China Epocii Bronzului	74	Rădăcinile istoriei indiene
44	Colapsul Epocii Bronzului	76	India mauryană
46	Levantul antic	78	Primul împărat al Chinei
48	Epoca Fierului	80	Armata de Teracotă
50	Asiria și Babilonia	82	Străvechi civilizații americane
52	Epoca Fierului în Africa	84	Epoca migrațiilor
54	Ascensiunea Imperiului Persan	86	Dinastia Han
56	Primele orașe din Americi	88	Răspândirea budismului
58	Fenicienii	90	Ascensiunea creștinismului
60	Orașele-stat grecești		

CUPRINS

Penguin
Random
House

History of the World Map by Map
Copyright © 2018, 2023 Dorling Kindersley Limited
Ediție publicată pentru prima dată în Marea Britanie în 2018
de Dorling Kindersley Limited, 80 Strand, London WC2R 0RL

PRIMA EDIȚIE DK LONDRA

Redactori Rob Houston, Peter Frances,
Janet Mohun, Suhel Ahmed, Polly Boyd,
Claire Gell, Martyn Page, Tia Sarkar,
Kaiya Shang, Kate Taylor

Redactori artistici Duncan Turner,
Ina Stradins, Steve Woosnam-Savage,
Francis Wong

Designer Ala Uddin

Designer copertă Surabhi Wadhwa

Director artistic Karen Self

Director design Phil Ormerod

Cartografi Simon Mumford, Ed Merritt,
Martin Darlison, Helen Stirling

DK INDIA

Editor senior Dharini Ganesh
Redactor Priyanjali Narain
Redactori asistenți Aashirwad Jain,
Shambhavi Thatte
Cercetare iconografică Deepak Negi
Managing editor Rohan Sinha

Cartografi Subhashree Bharati, Reetu Pandey
Manager cartografie Suresh Kumar
Redactor artistic senior Vaibhav Rastogi
Redactori artistici Anjali Sachar,
Sonali Sharma, Sonakshi Singh
Designer copertă Suhita Dharamjit

EDIȚIA A DOUA DK LONDRA

Editor senior Hugo Wilkinson
Director artistic Karen Self

Director design Phil Ormerod

DK INDIA

Redactor Saumya Agarwal
Director de creație Malavika Talukder

COBALT ID

Designer Darren Bland
Director artistic Paul Reid
Director editorial Marek Wąlisiewicz

92

150

EVUL MEDIU 500–1450 d.Hr.

94	Evul Mediu	124	Ascensiunea otomanilor
96	Imperiul Bizantin	126	Reconquista
98	Ascensiunea islamului	128	Asia de Est medievală
100	Domnia califilor	130	China dinastiilor Tang și Song
102	Vikingii	132	Coreea și Japonia medievale
104	Normanzii	134	Cuceririle mongole
106	Drumul Mătășii	136	China, de la Yuan la Ming
108	Renaștere medievală	138	State religioase în Asia de Sud-Est
110	Cruciadele	140	Populații și imperii africane
112	Moștenitorii Romei	142	Mansa Musa
114	Războiul de 100 de Ani	144	Polinezienii
116	Comerț medieval european	146	Culturi nord-americane
118	Moartea Neagră	148	Imperiul Aztec și Imperiul Inca
120	Evreii în Europa medievală		
122	Sfântul Imperiu Roman		

ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE 1450–1700

152	Lumea modernă timpurie	180	Estul și Vestul
154	Exploratori europeni	182	India mogulă
156	Colonii spaniole în Americi	184	China, de la Ming la Qing
158	Spaniolii în America	186	Unificarea Japoniei sub Tokugawa
160	Colonizarea Americii de Nord	188	Revoluția științifică
162	Epoca schimbului	190	Imperiul Olandez
164	Renașterea		
166	Comerț colonial cu mirodenii		
168	Tiparul		
170	Reforma		
172	Războiul de 30 de Ani		
174	Republica polono-lituaniană		
176	Războaie civile		
178	Dominație otomană		

Editura Litera

tel.: 0374 82 66 35; 021 319 63 90; 031 425 16 19

e-mail: contact@litera.ro

www.litera.ro

Istoria lumii hartă cu hartă
Ediția a doua revizuită și actualizată

Copyright © 2019, 2020, 2023 Grup Media Litera
Toate drepturile rezervate

Traducere din engleză: Gabriel Tudor
Traducere actualizări: Teodora Nicolau

Editor: Vidrașcu și fiii

Redactori: Teodora Nicolau, Ilieș Câmpeanu

Corector: Georgiana Enache

Prelucrare copertă: Vlad Panfilov

Tehnoredactare și prepress: Marin Popa

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

Istoria lumii hartă cu hartă /
cuv. înainte de Peter Snow. – Ed. a 2-a, reviz.
și actualiz. – București: Litera, 2023
ISBN 978-630-319-344-1

I. Snow, Peter (pref.)

94

192

REVOLUȚIE ȘI INDUSTRIE 1700–1850

194	Epoca revoluțiilor	224	Revoluțiile de la 1848
196	Bătălia pentru America de Nord	226	Noua Zeelandă și Australia
198	Războiul de Șapte Ani	228	Abolirea sclaviei
200	Revoluția Agricolă	230	India și colonialismul britanic
202	Comerț transatlantic cu sclavi	232	Războaiele Opiului
204	Revoluția Americană		
206	Independența Americii de Sud		
208	Iluminismul		
210	Soarta indigenilor americani		
212	Revoluția Franceză		
214	Ofensivele lui Napoleon		
216	Prăbușirea lui Napoleon		
218	Revoluția Industrială		
220	Marea Britanie industrială		
222	Romantism și naționalism		

234

PROGRES ȘI IMPERIU 1850–1914

236	Orașe și industrie	268	America Latină independentă
238	Europa industrializată	270	Unificarea Germaniei și a Italiei
240	Socialism și anarhism	272	Războaiele balcanice
242	Transporturi și comunicații	274	În ajunul Primului Război Mondial
244	Migrații în masă		
246	Epoca imperialismului		
248	Noul imperialism		
250	Rezistență și Rajul		
252	Extinderea Imperiului Rus		
254	Colonizarea Africii		
256	Puteri străine în China		
258	Declinul Chinei sub dinastia Qing		
260	Transformarea Japoniei		
262	Războiul Civil American		
264	Știință și inovație		
266	Expansiunea Statelor Unite		

COLABORATORI**PREISTORIE**

David Summers, Derek Harvey

LUMEA ANTICĂ

Peter Crisp, Jeremy Harwood, Phil Wilkinson

EVUL MEDIU, ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE

Philip Parker

REVOLUȚIE ȘI INDUSTRIE

Joel Levy

PROGRES ȘI IMPERIU

Kay Cattel

EPOCA MODERNĂ

Simon Adams, R.G. Grant, Sally Regan

CONSULTANȚI**PREISTORIE****Dr. Rebecca Wragg-Sykes** Arheolog specializat în Paleolitic și scriitoare; cercetătoare voluntară, laboratorul PACEA, Universitatea Bordeaux**LUMEA ANTICĂ****Prof. Neville Morley** Profesor de istorie clasică și antică, Universitatea Exeter**Prof. Karen Radner** Profesoară de istorie antică, specializată în Orientul Apropiat și Mijlociu, Universitatea München**EVUL MEDIU****Dr. Roger Collins** Profesor onorific la School of History, Classics and Archaeology, Universitatea Edinburgh**ÎNCEPUTUL EPOCII MODERNE, REVOLUȚIE ȘI INDUSTRIE****Dr. Glyn Redford** membru al Societății Regale de Istorie, profesor onorific, *The Historical Association***PROGRES ȘI IMPERIU, EPOCA MODERNĂ****Prof. Richard Overy** membru al Academiei Britanice, membru al Societății Regale de Istorie, profesor de istorie la Universitatea Exeter**CHINA, COREEA ȘI JAPONIA****Jennifer Bond** cercetătoare la Școala de Studii Orientale și Africane din Londra**INDIA****Prof. David Arnold** Profesor de istorie globală și asiatică, Universitatea Warwick**AMERICILE PRECOLUMBIENE****Dr. Elizabeth Baquedano** Lector onorific la Institutul de Arheologie, University College, Londra

LUMEA MODERNĂ 1914–PREZENT

278	Lumea modernă	308	Înfrângerea Germaniei	334	Războaiele din Vietnam	356	Indice
280	Primul Război Mondial	310	Înfrângerea Japoniei	336	Intervenții SUA în America Latină	367	Mulțumiri
282	Tranșee	312	Hiroshima și Nagasaki	338	Israelul și Orientul Mijlociu		
284	Războiul global	314	Împărțirea Indiei	340	Boom economic și costuri pentru mediu		
286	Revoluția Rusă	316	Întemeierea Chinei comuniste	342	Prăbușirea comunismului		
288	Extremism politic	318	Superputeri	344	Război în Iugoslavia		
290	Urmări ale Marelui Război	320	Războiul Rece	346	Globalizare		
292	Marea Criză	322	Războiul din Coreea	348	Iranul și războaiele din Golf		
294	China și naționalismul	324	Decolonizarea Asiei de Sud-Est	350	Revoluția comunicațiilor		
296	URSS sub Stalin	326	Unitate europeană	352	Populație și energie		
298	Războiul Civil Spaniol	328	Decolonizarea Africii	354	Pandemia de Covid-19		
300	Al Doilea Război Mondial	330	Rachete și cursa spațială				
302	Ofensiva puterilor Axei	332	Drepturi civile și revolte studențești				
304	Europa ocupată						
306	Războiul din Pacific						

CONSULTANȚI ȘI COLABORATORI (EDIȚIA A DOUA)

Nemata Blyden Profesor de Istorie și de Relații Internaționale,
Columbian College of Arts & Sciences

Kay Celtel Scriitor, cercetător și editor

Cyrus McGoldrick Scriitor, traducător, editor;
doctorand Universitatea Ibn Haldun

Hannah Teddy Schachter Doctorand și colaborator științific,
Universitatea Ebraică din Ierusalim

Dr. Lucy Timbrell Cercetător, Universitatea din Liverpool

△ Lucy
 În imagine apar rămășițele fosilizate ale unui hominid asemănător cu o maimuță, numit Lucy – un membru al genului *Australopithecus* care a trăit în estul Africii acum peste 3 milioane de ani. Fosilele sunt suficient de complete pentru a sugera că Lucy avea mers biped.

DE LA MAIMUȚE LA FERMIERI

Istoria omenirii își are originea într-o parte a regnului animal ce include maimuțe, maimuțe antropoide și alte primat. A fost nevoie de milioane de ani de evoluție – și de nenumărate generații – ca strămoșii noștri asemănători cu maimuțele să devină specia modernă *Homo sapiens*.

Dovezi științifice leagă oamenii de maimuțe. Mai precis, cimpanzeii sunt cele mai apropiate rude non-umane ale noastre, iar ADN-ul – indicatorul suprem al genealogiei – sugerează că ne-am separat dintr-un strămoș comun, acum circa 6,5 milioane de ani (MAU). De fapt, oamenii sunt maimuțe – chiar dacă bipede și fără blană.

Maimuțele și oamenii sunt primat cu creier mare, deget mare opozabil, ochi frontali și unghii în loc de gheare. Rămășițele animalelor care au trăit în trecutul îndepărtat oferă dovezi șocante privind modul în care maimuțele s-au transformat în oameni moderni. Scheletele au devenit fosile când s-au mineralizat – un proces care durează de obicei peste 10 000 de ani. De regulă, rămășițele fosilizate sunt fragmentare, însă expertiza anatomică îi ajută pe savanți să pună cap la cap dovezile fosile încercând să reconstituie specii dispărute. Fosilele pot fi datate, astfel încât savanții să poată construi o cronologie a schimbărilor evolutive. De exemplu, fosilele africane ale unei primat numite *Proconsul*, datate la cca 21–16 MAU, semănau cu o maimuță. Dar coada – o trăsătură mai tipică pentru maimuțe – lipsește, ceea ce arată că *Proconsul* ar fi putut fi cel mai timpuriu membru cunoscut al familiei maimuțelor antropoide.

Marile maimuțe antropoide moderne (gorila, urangutanul și cimpanzeul), oamenii și rudele lor preistorice sunt unite într-o familie biologică – hominizii. Lor le lipsește coada și au creiere mai mari decât

„Considerăm că punctul focal al evoluției oamenilor moderni este în Africa.”

CHRIS STRINGER, ANTROPOLOG BRITANIC

ale primatelor. Aceasta înseamnă că mulți hominizi preistorici foloseau unelte pentru a-și obține hrana – așa cum fac cimpanzeii. De asemenea, maimuțele antropoide au devenit mai mari decât maimuțele și multe își petreceau timpul pe sol. Un grup a evoluat, ajungând să meargă pe două picioare, ceea ce a eliberat mâinile cu degete opozabile, permițându-le să execute alte sarcini.

Acest grup – hominizii – include oamenii și strămoșii lor imediați, datând de cel puțin 6–7 milioane de ani, până la specia *Sahelanthropus tchadensis* și *Orrorin tugenensis*, hominizi bipezi foarte timpurii descoperiți în Ciad și Kenya, care probabil aveau mers biped.

Primii oameni

Nu toți hominizii au fost strămoșii direcți ai oamenilor de azi, dar cel puțin o ramură a genului *Australopithecus* ar putea fi, de pildă fosila denumită „Lucy”, care pare să fi avut mers biped, dar abia odată cu genul *Homo* se observă hominizi bipezi în dovezile fosile, cu labe ale picioarelor arcuite fără deget mare opozabil, și coloană

△ Cremene și piatră
 Cam 2 milioane de ani, tehnologia umană s-a bazat pe unelte și topoare de mână făcute din așchii de cremene. Acestea erau făurite lovind cu o piatră cremenea sau alte roci care se puteau prelucra pentru a obține margini ascuțite.

EVOLUȚIA OAMENILOR MODERNI

Chiar înainte de apariția oamenilor moderni (*Homo sapiens*), acum aproape 300 000 de ani, hominizii dezvoltaseră trăsături care aveau să îi transforme în forța dominantă a planetei. Încă de acum circa 1 milion de ani, hominizii stăpâneau focul – pentru gătit și pentru procese de prelucrare. Dar, odată cu *Homo sapiens*, a apărut o cultură mai complexă. Arheologia relevă că acești oameni moderni s-au răspândit din centrul lor de origine, în Africa, acum peste 200 000 de ani.

185 000 ani Unele grupuri de *Homo sapiens* migrează din Africa în Asia, la cca 1,5 milioane de ani după ce primii hominizi au părăsit continentul african

135 000–100 000 ani Cochilii de scoici folosite ca mărgelile ornamentale în Orientul Mijlociu și Africa de Nord sunt primele bijuterii – și cea mai timpurie dovadă a perforării de obiecte

165 000 ani Primele dovezi ale folosirii de pigmenți la Pinnacle Point, Africa de Sud, pentru pictat sau pe mânerul uneltelor

◁ Rude apropiate

Neanderthalienii – cea mai apropiată specie umană dispărută înrudită cu omul modern, *Homo sapiens* – aveau craniu mai mare, cu arcade mai proeminente. *Homo sapiens* și *Homo neanderthalensis* erau suficient de asemănători pentru a se împerechea, acolo unde au conviețuit.

vertebrală în formă de S, centrată deasupra unui pelvis mare. Astfel de adaptări îi ajutau să se deplaseze rapid în câmp deschis. Cea mai timpurie specie – *Homo habilis*, de 2,4 MAU – ar fi putut rămâne în Africa, dar alte specii *Homo* ulterioare s-au răspândit în Eurasia.

Ascensiunea lui *Homo sapiens*

O singură specie umană – *Homo sapiens* – a ajuns să domine lumea după ieșirea din Africa, acum circa un sfert de milion de ani. Capacitatea cerebrală s-a dublat de la *Homo habilis* la *Homo sapiens*, așadar oamenii manevrau mai inteligent mediul și resursele – ceea ce a dus la culturi și tehnologii complexe.

În cea mai mare parte a perioadei, *Homo sapiens* a conviețuit cu alte specii umane. În Eurasia epocii glaciare, masivii neanderthalieni (*Homo neanderthalensis*) au trăit într-o varietate de condiții de mediu, dezvoltându-și propriile culturi avansate. Însă climatul planetei a devenit nefavorabil și doar *Homo sapiens* s-a impus. Specia s-a răspândit – ajungând în Australia acum 65 000 de ani și în America de Sud, posibil acum 18 500 de ani. *Homo sapiens*, spre deosebire de competitorii săi, avea structurile sociale necesare pentru a reuși. Primii oameni moderni erau vânători-culegători eficienți

și au inventat tehnici pentru a-și procura mai multă hrană și a călători mai departe. Astfel, ei s-au dezvoltat în multe locuri, de la Arctica la tropice. Apoi, în ultimii 20 000 de ani, unii oameni moderni au renunțat la stilul de viață nomad, rămânând în așezări stabile, folosindu-și abilitățile pentru cultivarea pământului, susținând societăți mai numeroase și sădind chiar semințele civilizației.

△ Artiști timpurii

Aceste reprezentări ale unor animale din epoca glaciară, de pe pereții peșterilor Lascaux din sudul Franței, au peste 17 000 de ani. Picturi rupestre similare arată că oamenii preistorici dezvoltaseră un grad ridicat de exprimare creativă încă de acum 65 000 de ani.

92 000 ani Dovezi ale celui mai vechi ritual funerar în peștera Qafzeh, Israelul modern

70 000–60 000 ani Micro-litele – mici unelte din piatră, inclusiv lame – indică dezvoltarea tehnologiei proiectilelor, precum sulțe și arcuri

40 000 ani Cele mai vechi picturi datate includ o amprentă de palmă dintr-o peșteră indoneziană

25 000 ani *Homo sapiens* siberian colonizează în epoca glaciară șelful continental dintre Rusia și Alaska, înainte de a se răspândi în Americi

5 000 ani Un nou val de coloniști – austronezienii – migrează din Asia traversând Noua Guinee și ajung pe insulele din Pacific

80 000 ani

60 000 ani

40 000 ani

20 000 ani

0

65 000 ani Australia și Noua Guinee – pe atunci unite printr-o limbă de pământ – sunt colonizate cu bărci

44 000 ani *Homo sapiens* migrează din Asia în Europa, amestecându-se cu neanderthalienii europeni și apoi înlocuindu-i

30 000 ani Sunt folosite ace de cusut în Europa și Rusia

28 000 ani O înhumare fastuoasă a doi copii din estul Europei relevă civilizația complexă a vânătorilor-culegători din stepe

15 000 ani Prima utilizare a scârilor în peșterile Lascaux, Franța

PRIMII OAMENI

Povestea omenirii a început în Africa, acum 6 sau 7 milioane de ani. Prin intermediul fosilelor găsite pe acest continent, putem alcătui un complex arbore genealogic al rudelor umane din care specia noastră, *Homo sapiens*, este ultima care a supraviețuit.

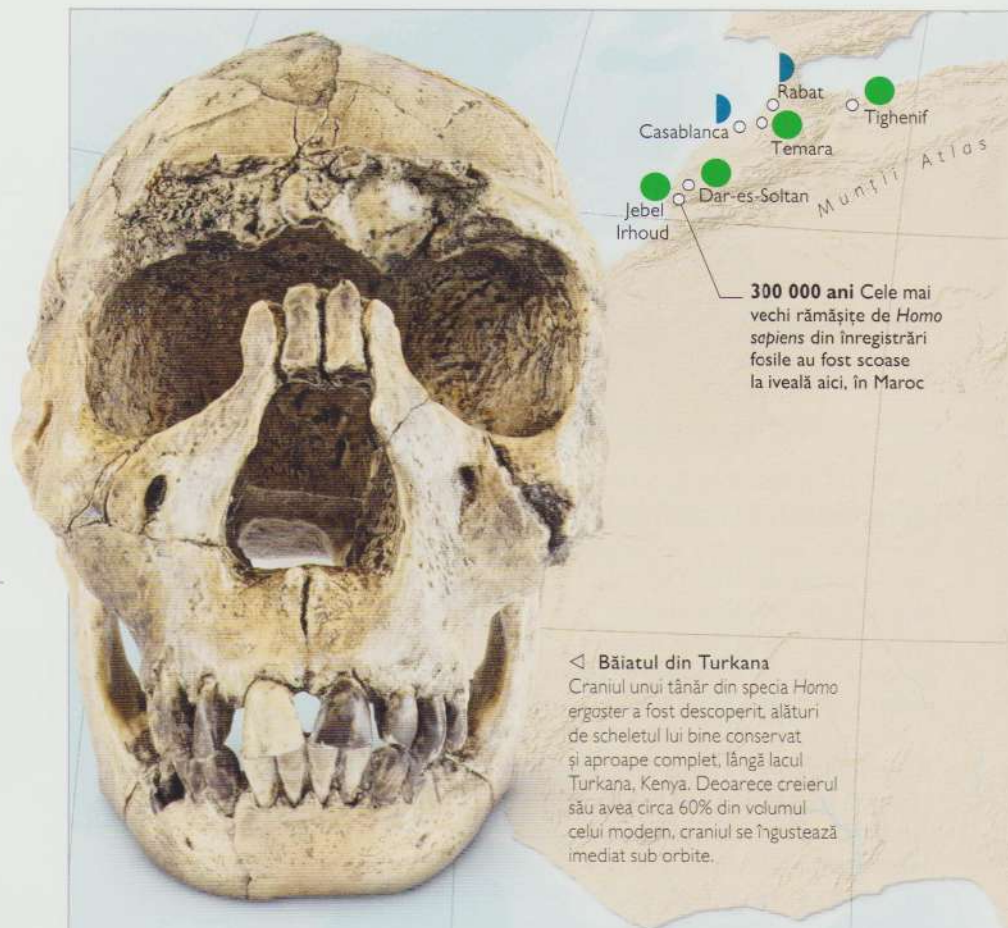
Avem dovezi fosile ale existenței a circa 20 de specii de hominizi africani – membri ai familiei umane, care s-au despărțit de cea a cimpanzeului acum 7-10 milioane de ani. Fiecare fosilă a fost atribuită unui grup biologic sau „gen”, dar legăturile dintre grupuri și specii sunt încă dezbătute. Doar anumiți hominizi au fost strămoșii oamenilor moderni; alții, precum specia *Paranthropus*, ar putea reprezenta „fundături evolutive”.

Evoluția umană nu a fost o progresie liniară, pornită de la maimuțe antropoide. Unii dintre strămoșii noștri au dezvoltat adaptări – în diferite combinații – care aveau să marcheze oamenii moderni. Poate cel mai important, un creier mai mare a permis o gândire și un comportament complexe, inclusiv dezvoltarea uneltelor din piatră, iar mersul biped a devenit principala formă de deplasare.

Cele mai vechi fosile atribuite speciei noastre – și datate la circa 300 000 de ani – au fost descoperite în Maroc, dar alte exemplare anterioare au fost găsite, răspândite pe o arie vastă, în Africa. Acest lucru i-a determinat pe savanți să considere că evoluția oamenilor moderni a avut loc, probabil, la scară continentală.

„Cred că Africa a fost leagănul, creuzetul care ne-a creat ca *Homo sapiens*.”

PALEONTOLOGUL DONALD JOHANSON, 2006

◀ **Băiatul din Turkana**
 Craniul unui tânăr din specia *Homo ergaster* a fost descoperit alături de scheletul lui bine conservat și aproape complet, lângă lacul Turkana, Kenya. Deoarece creierul său avea circa 60% din volumul celui modern, craniul se îngustează imediat sub orbite.

PRIMELE MAIMUȚE ANTROPOIDE 7-5,5 MAU

Dovezile rare și fragmentare ale existenței primilor hominizi – *Sahelanthropus* și *Orrorin* – relevă că, deși aceștia aveau fețe mai scurte și dinți mai mici, aveau creiere nu mai mari decât ale cimpanzeilor. Singurul craniu de *Sahelanthropus* a fost descoperit în Ciad, departe de alte situri hominide din estul și sudul Africii. Se crede că fosilele de *Orrorin* și *Ardipithecus kadabba* prezintă trăsături asociate cu dezvoltarea locomoției bipede.

Craniu de *Sahelanthropus*

▲ *Sahelanthropus* ▼ *Orrorin* ■ *Ardipithecus*

MIGRAȚIE HOMINIDĂ TIMPURIE

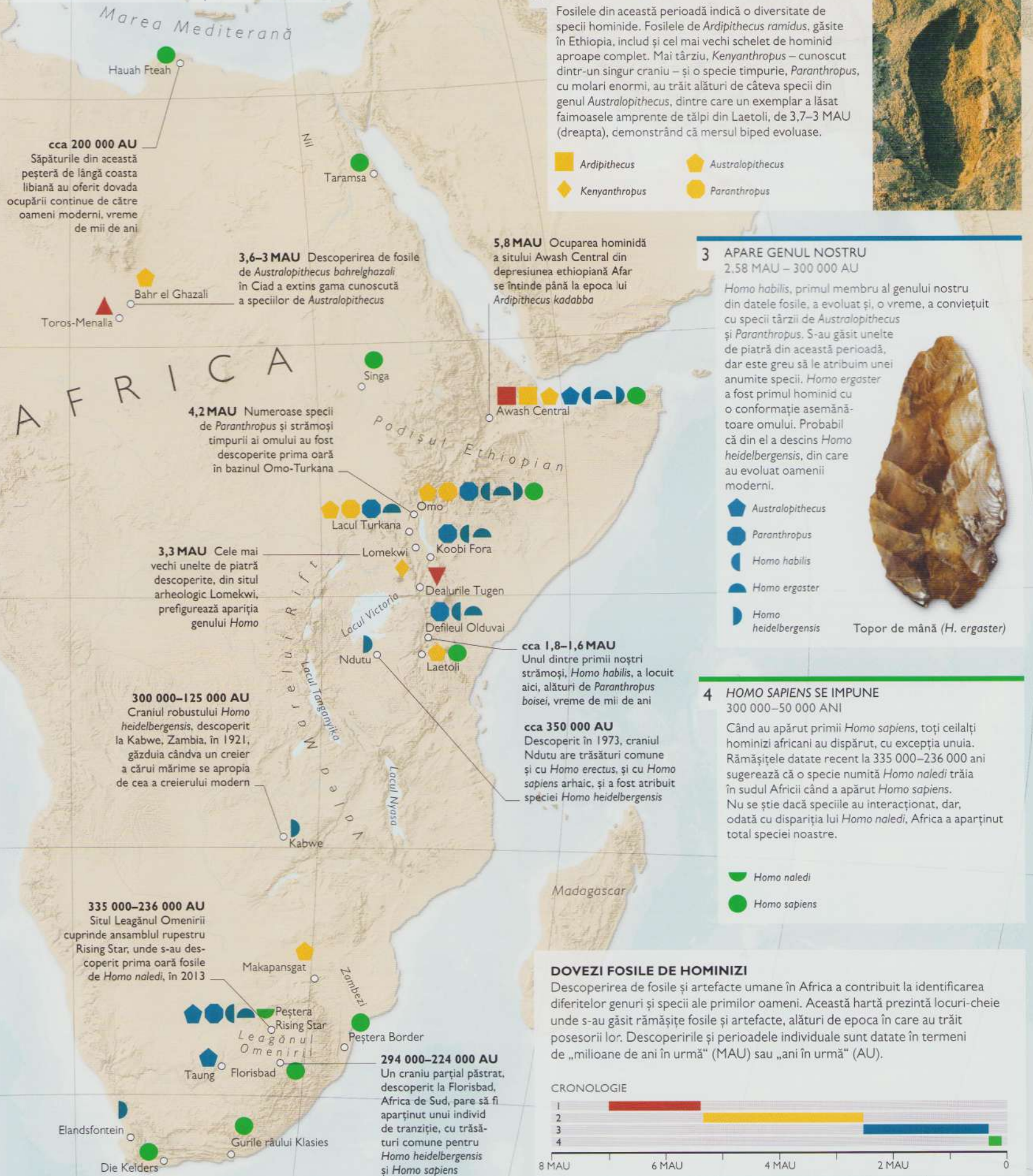
Dovezi arheologice din Asia și Europa sugerează că, acum circa 2 milioane de ani, hominizii începuseră să părăsească Africa – înainte ca *Homo sapiens* să evolueze și să se răspândească de pe continent. Experții au crezut că migrația ar fi coincis cu apariția lui *Homo ergaster*, dar pare să fi existat specii chiar mai vechi. Primele fosile umane din Asia de Sud-Est sunt de *Homo erectus* – o variantă asiatică a lui *Homo ergaster*, descoperită pe insula Java și datând de acum 1,8 milioane de ani. Unelte de piatră descoperite în bazinul Nihewan, China, sunt vechi de 1,6 milioane de ani. Două situri din Sierra de Atapuerca, Spania, dovedesc că hominizii ajunseseră în vestul Europei acum 1,2 milioane de ani.

LEGENDĂ

➔ Traseu probabil ○ Situri cu fosile

OCEANUL ATLANTIC

3 TRASEU PE COASTA ESTICĂ
80 000-40 000 AU

Traseul generic al oamenilor moderni care au părăsit Africa străbate Orientul Mijlociu, apoi urmează coasta sudică a Asiei. Oamenii care trăiau pe coastele bogate în resurse au făcut progrese rapide. Dovezile fosile arată că ajunseseră în Borneo acum 40 000 de ani, în vreme ce vechimea siturilor australiene este de 65 000 de ani.

→ Trasee de migrație ♦ Sit arheologic
 ☠ Sit cu fosile

4 COLONIZARE A EUROPEI 50 000-25 000 AU

În ciuda apropierii relative de Africa, Europa a început să fie colonizată de oamenii moderni abia acum 50 000 de ani. Situri timpurii sugerează că aceștia s-au răspândit de-a lungul coastelor și râurilor, începând cu estul Mediteranei. Deși există puține dovezi fosile, bogatul material arheologic include primele sculpturi figurative și primele instrumente muzicale.

→ Trasee de migrație ♦ Sit arheologic
 ☠ Sit cu fosile

5 INTERACȚIUNE CU NEANDERTHALIENII
50 000-28 000 AU

Neanderthalienii trăiau în Europa de sute de mii de ani când oamenii moderni au ajuns aici. Deși perioadele și locurile sunt necunoscute, genetica fosilelor străvechi indică mii de împerecheri între cele două specii. Unele fosile atribuite omului modern prezintă trăsături asociate cu neanderthalienii, unii savanți speculând astfel că acești indivizi ar putea fi hibridi.

☠ Sit cu fosile ♦ Sit arheologic

2 PRIMELE EXPANSIUNI ÎN ASIA
194 000-88 000 AU

Primele dovezi ale existenței oamenilor moderni în afara Africii sunt un maxilar cu dinți, parțial păstrat, găsit în peștera Misliya, Israel, și datat între 194 000 și 177 000 AU. Fosilele din Skhul și Qafzeh, tot în Israel, datează de acum 120 000 de ani și indică, probabil, un val ulterior de expansiune. Descoperirea unui os de deget de acum 88 000 de ani la Al Wusta, Arabia Saudită, a extins aria primelor migrații și în Peninsula Arabiei.

→ Trasee de migrație ☠ Sit cu fosile

1 HOMO SAPIENS ÎN AFRICA
300 000-70 000 AU

Înainte ca *Homo sapiens* să plece din Africa, s-a dezvoltat ca specie și a început să adopte ceea ce am putea numi un comportament „modern”. Săpăturile din peștera Blombos, în extremitatea sudică a Africii, au oferit unele dintre primele dovezi ale gândirii și inovației complexe aduse de această specie, inclusiv bijuterii, pietre gravate, unelte rafinate din os, săgeți și sulțe și materiale de pictat.

☠ Sit cu fosile ♦ Sit arheologic

35 000 AU În peștera Border arheologii au găsit „osul Lebombo” – cu scrijelituri sugerând un răboj primitiv, similar celor folosite în timpuri moderne de populația San din Kalahari

42 000-37 000 AU ADN-ul extras din fosilele de *Homo sapiens* găsite în Peștera cu Oase, România, ar fi fost în proporție de 5-11% de neanderthalian, indicând încrucișări cu această specie de 4-6 generații

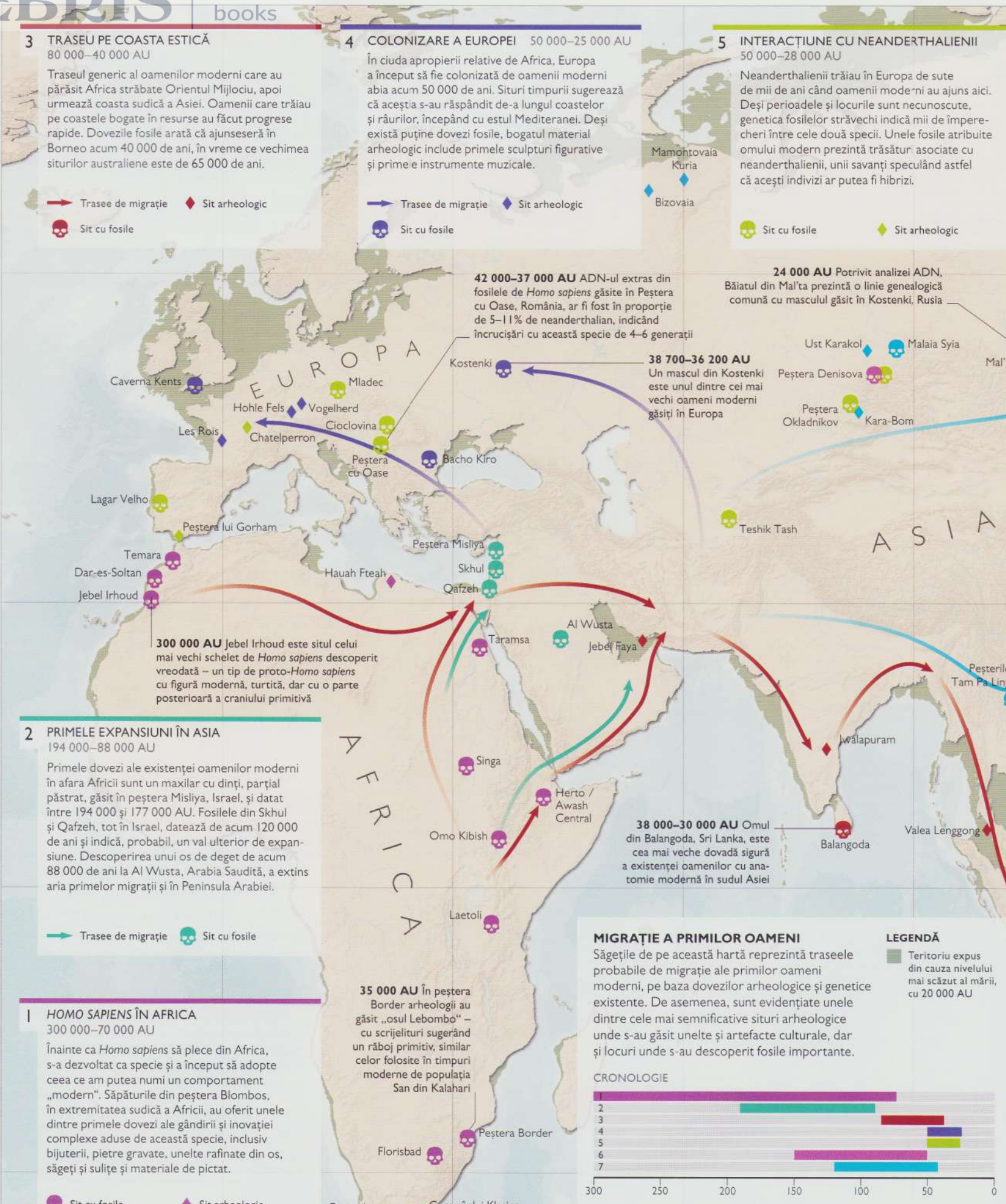
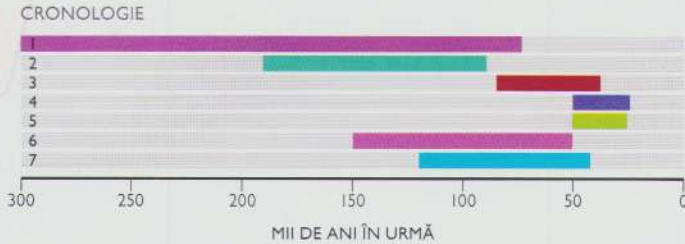
38 700-36 200 AU Un mascul din Kostenki este unul dintre cei mai vechi oameni moderni găsiți în Europa

24 000 AU Potrivit analizei ADN, Băiatul din Mal'ta prezintă o linie genealogică comună cu masculul găsit în Kostenki, Rusia

38 000-30 000 AU Omul din Balangoda, Sri Lanka, este cea mai veche dovadă sigură a existenței oamenilor cu anatomie modernă în sudul Asiei

MIGRAȚIE A PRIMILOR OAMENI
Săgețile de pe această hartă reprezintă traseele probabile de migrație ale primilor oameni moderni, pe baza dovezilor arheologice și genetice existente. De asemenea, sunt evidențiate unele dintre cele mai semnificative situri arheologice unde s-au găsit unelte și artefacte culturale, dar și locuri unde s-au descoperit fosile importante.

LEGENDĂ
 ■ Teritoriul expus din cauza nivelului mai scăzut al mării, cu 20 000 AU

6 MISTERIOȘII DENISOVANI
150 000–50 000 AU

Analiza ADN a unui os de deget și a doi dinți descoperiți în peștera Denisova din Siberia a dus la identificarea unei populații distincte, necunoscută până atunci – denisovanii. Deși rămășițele lor au fost descoperite într-un singur sit, genele arată că erau larg răspândiți. Contemporani cu neanderthalienii, ei s-au împerecheat cu această specie, dar și cu *Homo sapiens*.

 Sit cu fosile

45 000 AU Unelte, precum și oase de rinocer și mamut, arată că oamenii au trăit deasupra Cercului Polar Arctic în era glaciară

Ust'-mil

Zhoukoudian
Peștera Tianyuan

120 000–80 000 AU
Rămășițele umane din peștera Tianyuan sunt cele mai vechi din estul Asiei

Yamashita-cho

40 000 AU Circa 70 de topoare de piatră au fost descoperite îngropate în straturi vulcanice sedimentare care au fost datate

△ Apariția artei
Venus din Brassempouy (Franța), de acum circa 25 000 de ani, constituie una dintre primele reprezentări ale chipului uman.

Matenkupkum,
Balof și Panakiwuk

Peninsula Huon

Jerimalai

7 DIN CENTRUL ÎN ESTUL ASIEI
120 000–45 000 AU

Populațiile care s-au răspândit spre centrul și estul Asiei proveneau probabil din cele care colonizaseră inițial coastele sudice ale continentului. Mediile reci și mohorâte din nord ar fi presupus un grad mai ridicat de adaptare. Populațiile care au ajuns în nord-estul îndepărtat aveau să dea naștere primilor oameni care au colonizat Americile.

 Trasee de migrație Sit arheologic

 Sit cu fosile

AFARĂ DIN AFRICA

Omul modern, *Homo sapiens*, este o specie cu adevărat globală, populând toate continentele. Colonizarea planetei a început acum circa 177 000 de ani, când unele grupuri au părăsit locurile de origine din Africa. În urmă cu 40 000 de ani, specia noastră trăia în nordul Europei, centrul și estul Asiei și traversase marea, ajungând în Australia.

Hominizi străvechi plecaseră din Africa spre Asia și Europa cu mai bine de un milion de ani înainte de apariția speciei noastre (p. 14).

Dar detaliile privind relațiile dintre *Homo sapiens* și aceste specii timpurii abia apar, treptat, odată cu fiecare fosilă și descoperire arheologică din acea perioadă. Dovezile arheologice și genetice favorizează categoric modelul „recentei origini africane”, numit și teoria „afară din Africa”, ce susține că *Homo sapiens* ar fi evoluat în Africa, răspândindu-se apoi în Lumea Veche și înlocuind celelalte specii hominide.

Homo sapiens a părăsit prima oară Africa acum mai bine de 200 000 de ani, iar unele grupuri

par să fi atins estul Asiei acum cel puțin 80 000 de ani sau chiar 120 000 de ani. Fie prin Cornul Africii, fie prin peninsula Sinai, primii migranți au pornit spre est, de-a lungul coastei sudice a Asiei, și au continuat fie spre nord, în China, fie spre est, traversând Asia de Sud-Est. Grupuri ulterioare s-au îndreptat spre centrul și estul Asiei, iar în final au mers spre nord-vest, pătrunzând în Europa.

Odată cu răspândirea în noi teritorii, *Homo sapiens* s-a întâlnit cu alți hominizi, mai ales cu neanderthalienii și denisovanii. Nu se știu prea multe despre aceștia din urmă, dar primele fosile hominide descoperite aparțin neanderthalienilor, și astăzi se cunosc mii de exemplare. Dovezile interacțiunii trăiesc azi în genele noastre.

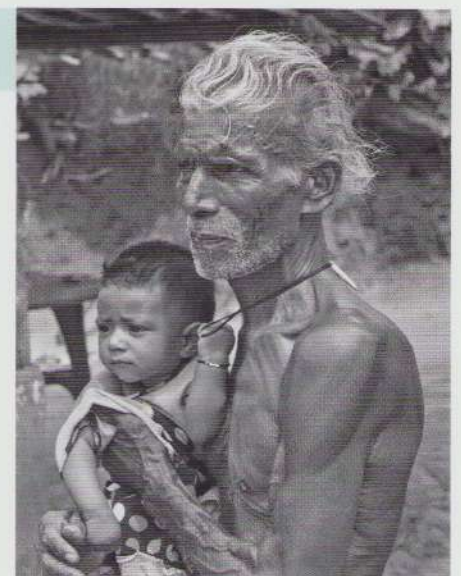
„Și eu sunt convins că strămoșii noștri au venit din Africa.”

PALEOANTROPOLOGUL KENYAN RICHARD LEAKEY, 2005

POVEȘTEA DIN GENELE NOASTRE
DOVEZI ÎN ADN-UL UMAN

Comparând structura genetică a oamenilor din toată lumea, savanții pot analiza relațiile evolutive dintre diferite populații. Acest lucru le-a permis să confirme originile noastre africane și să descrie cum și când specia noastră s-a răspândit pe glob. Material genetic (ADN) a fost extras, totodată, din fosilele unor specii dispărute. Analiza ADN-ului de neanderthalieni și denisovani a dezvăluit că ambele specii s-au încrucișat cu *Homo sapiens*, iar unele dintre genele lor se regăsesc la populațiile moderne.

Băștinași Vedda din Sri Lanka
Analiza ADN a arătat că aceștia sunt primii locuitori nativi din Sri Lanka.

PRIMII AUSTRALIENI

Acum peste 60 000 de ani, oameni puternici și inventivi au ajuns din Asia în Australia. Ei sunt strămoșii aborigenilor australieni de azi, care au creat un stil de viață unic, cu o cultură distinctă.

În ultima eră glaciară, Australia, Noua Guinee și Tasmania au fost unite într-o singură masă de uscat (p. 17), colonizată de o populație de navigatori care a traversat mările, venind dinspre Asia în ambarcațiuni din bambus. Aceștia au fost primii australieni. Călătoria lor pe continent a urmat coastele și văile râurilor. Dovezi arheologice arată că, acum circa 30 000 de ani, ei se răspândiseră pe scară largă, din Tasmania, în sud, până la râul Swan, în vest, iar la nord până în Noua Guinee.

△ Artă străveche
 Descoperite în 1891, în vestul Australiei, picturile rupestre Bradshaw prezintă figuri umane implicate în ceremoniale sau vânătoare.

Australieni indigeni

Primii vânători-culegători din Australia au fost seminomazi; în loc să dezvolte societăți agrare, ei se deplasau odată cu succesiunea anotimpurilor. Oamenii trăiau în mici grupuri familiale, dar erau legați prin vaste rețele sociale. Specializați în vânătoare și cules, ei au dezvoltat noi tehnologii, precum bumerang, plase de pescuit și topoare de piatră cioplite prin șlefuire. Cu timpul, grupurile s-au diversificat cultural.

În nordul îndepărtat, locuitorii din strâmtoarea Torres – între Australia și Noua Guinee – au devenit diferiți prin cultură de populațiile continentale. Viața aborigenilor s-a centrat pe relațiile dintre oameni și natură sau „Țară”, care includea animale, plante și stânci. Aceste legături, păstrate până astăzi, sunt formalizate în „Visare”: istorii orale privind creația, combinate cu coduri morale, unele dintre ele reflectate în artă.

COLONIZAREA AUSTRALIEI

Cele mai vechi situri arheologice din Australia sunt vechi de 65 000 de ani – perioadă care corespunde dovezilor genetice privind originea indigenilor australieni. Fosile ale oamenilor și prăzilor animale, ca și artefacte din epocă arată că populațiile erau grupate în jurul coastelor și al bazinului fluvial Murray–Darling.

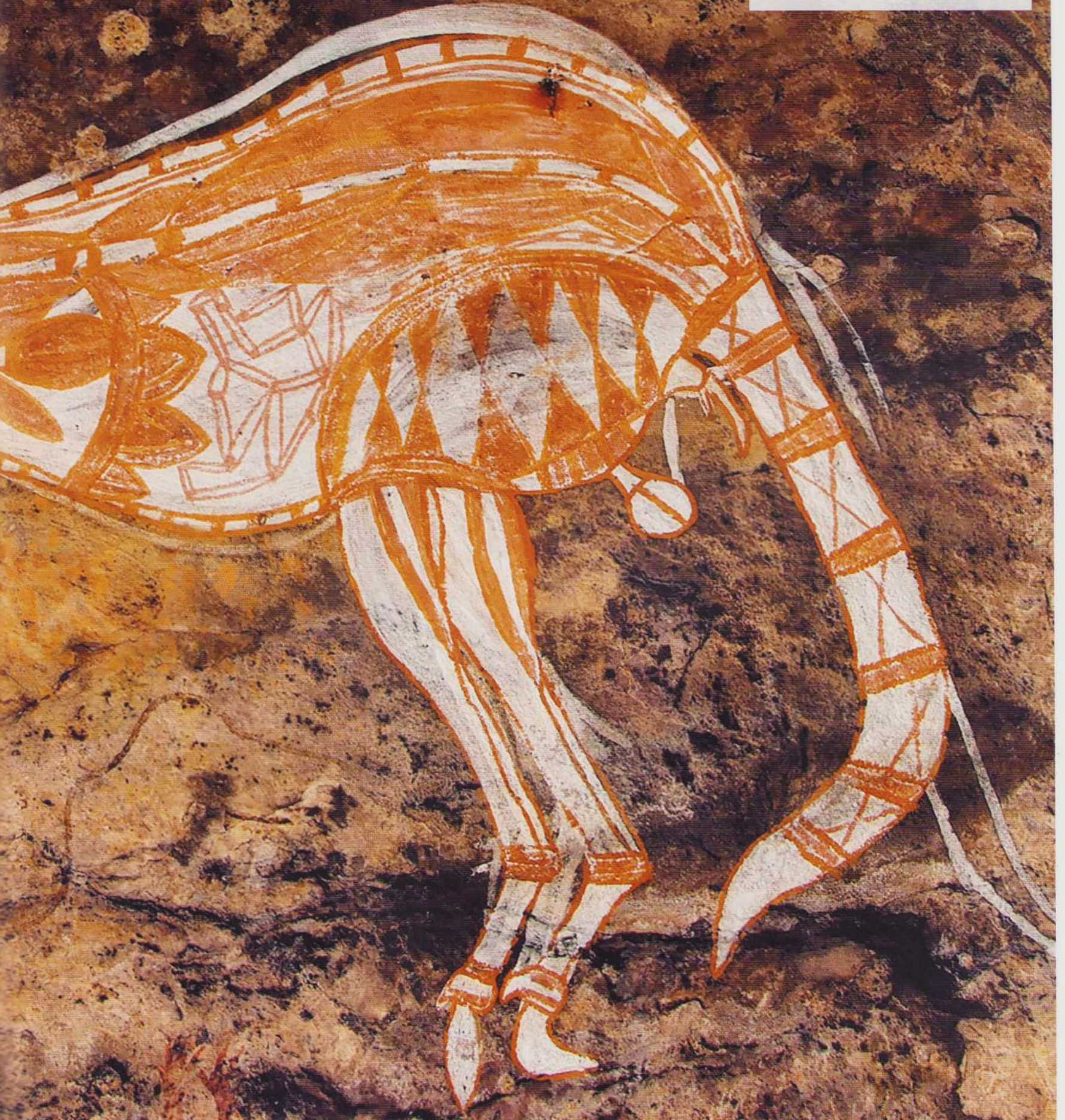
LEGENDĂ
 ◆ Sit arheologic pre-30 000 AU

LEBRIS

We know
books**Parte din peisaj**

Populația Jowoyn din nordul Australiei a creat uluitoare manifestări artistice rupestre vreme de peste 30 000 de ani. Picturile înfățișează adesea marsupiale, culorile predominante fiind alb și roșu.

1 ORIGINI ASIATICE ACUM 25 000 AU

Probabil cu mai bine de 40 000 AU, vânătorii-culegători trăiau deja în zonele arctice din Asia. Acești oameni robuști, care au vânat mamutul găsit în situl lana RHS din Siberia (27 000 AU), erau obișnuiți cu condițiile dificile și bine pregătiți pentru a profita de nivelul scăzut al mării care a expus fașia de uscat Beringia, unind Asia și America acum peste 24 000 AU. Ei au fost strămoșii primilor oameni care au ajuns în America.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

11 500 AU Dublă înmormântare a unor copii, dintre care unul, Xach'itee'ammenh Teede Gay (Fetia Răsăritului), a oferit dovada ADN a existenței străvechii populații beringiene

13 000 AU Lame și unelte din așchii, dar fără burine (dăltițe de silex), găsite la complexul Ushki

13 000 AU Unele și unelte din așchii, dar fără burine (dăltițe de silex), găsite la complexul Ushki

6 ORIGINILE POPULAȚIILOR INDIGENE ARCTICE

5 000 AU
În ultimii 5 000 de ani, strămoșii actualilor populații inuit, inupiat și yupik au pătruns în America. Asemenea coloniștilor anteriori, ei au venit probabil din nord-estul Asiei, dar au rămas în nord. Abilitățile complexe care le-au permis să trăiască și să vâneze în Arctica s-au păstrat până azi.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

2 AMERICANI FONDATORI 26 000–13 000 AU

Dovezi genetice arată că majoritatea locuitorilor timpurii din America de Nord au apărut dintr-una din cele două ramuri ale populației originare din estul Asiei. Acești strămoși comuni ai beringienilor străvechi și ai strămoșilor nativilor americani de azi au fost blocați de banchize de gheață înainte de a trece de Alaska. Primii americani au mers mai departe spre sud și au pătruns în Canada când calotele glaciare în curs de retragere au expus trasee costale și interioare.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

24 000 AU Oase și așchii de os de mamut indică posibila limită estică a culturii siberiene lana

14 000 AU Microlame similare celor folosite în centrul Siberiei

14 000–13 600 AU Datele furnizate de instrumente de lemn coincid cu istoria orală a colonizării transmisă de Prima Națiune (Națiunea Heiltsuk)

4 PĂTRUNDERE MAI SPRE SUD

14 000–12 000 AU
Cel puțin o populație s-a despărțit de restul nord-americanilor și a migrat spre sud. Acești oameni au adus cu ei tehnicile de vânătoare când au ajuns în regiunile tropicale ale Americii Centrale, de unde au coborât mai departe, către ecuator și America de Sud.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

3 CULTURI NORD-AMERICANE 15 000–10 000 AU

Multiple dispersări de populații au dus la colonizări tot mai ample în America de Nord, dar dovezile arheologice sunt dominate de artefacte de piatră lăstate de oamenii așa-numitei culturi Clovis (circa 13 000 AU). Numită astfel după un sit arheologic din New Mexico, populația era compusă din vânători-culegători mobili, care foloseau unelte pentru a ucide și a tranșa animale mari, ca mamuții.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

20–19 000 AU Semne de tranșare pe oase de mamut sunt o posibilă dovadă a unor dintre cele mai vechi deplasări spre sud a oamenilor din nordul înghețat

12 600 AU Copilul tip Clovis (Anzick-1) este primul exemplu de ADN nativ american care dovedește o secvență genetică integrală

13 000 AU Clovis, considerat cel mai vechi depozit antropologic din America de Nord

5 COLONIZARE A AMERICII DE SUD

14 000–10 000 AU
Cei mai mulți dintre coloniștii Americii de Sud au rămas pe coasta Pacificului, unde s-au răspândit în regiunea andină, înainte de a coborî spre Patagonia. Este probabil ca mulți să fi traversat Anzii, unele populații viețuind la altitudini de peste 4 000 m, spre a se îndrepta apoi spre est, ajungând în bazinul Amazonului sau în Patagonia.

➔ Mișcare a populațiilor

◆ Sit arheologic

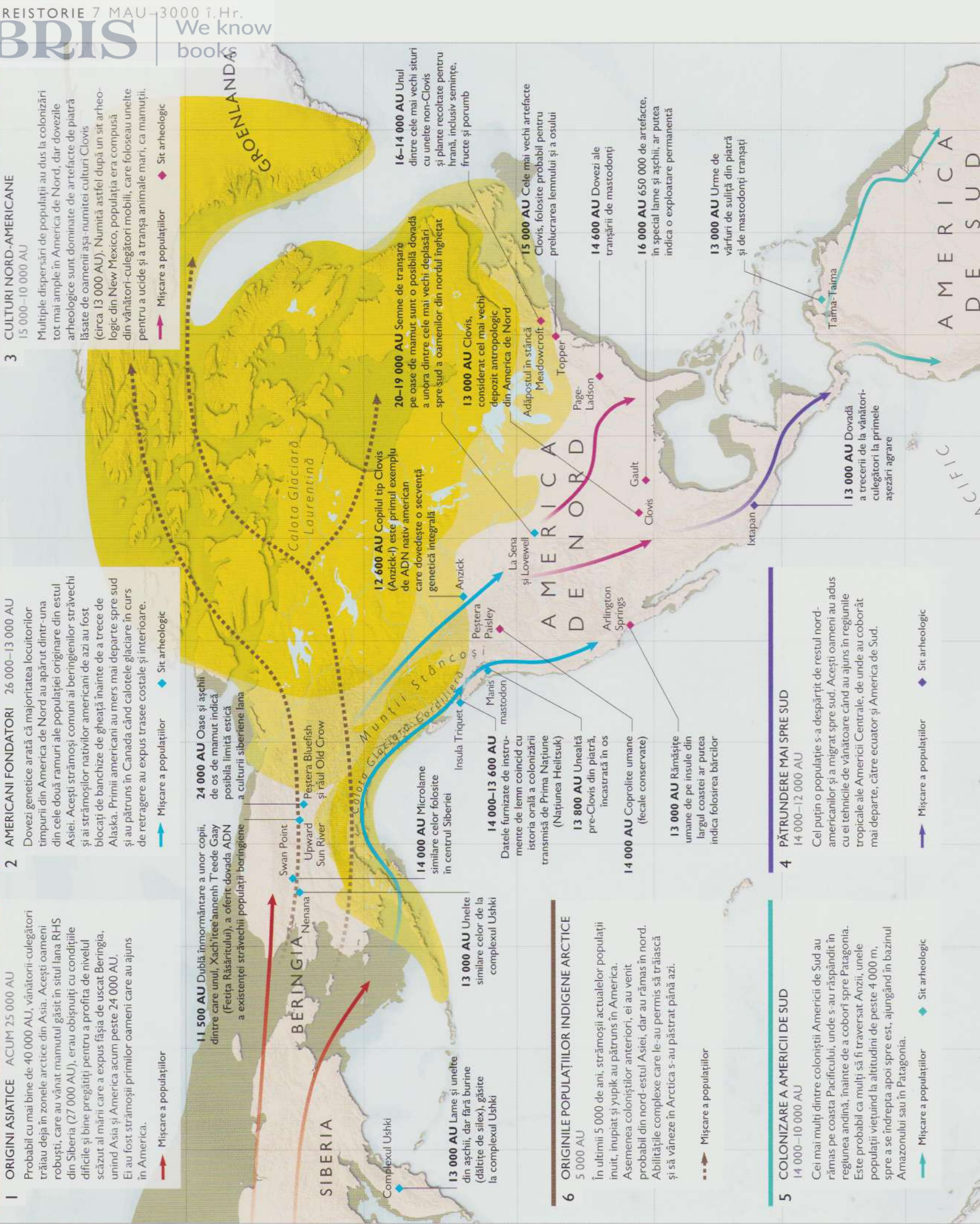
16–14 000 AU Unul dintre cele mai vechi situri cu unelte non-Clovis și plante recoltate pentru hrană, inclusiv semințe, fructe și porumb

15 000 AU Cele mai vechi artefacte Clovis, folosite probabil pentru prelucrarea lemnului și a osului

14 600 AU Dovezi ale tranșării de mastodonți

16 000 AU 650 000 de artefacte, în special lame și așchii, ar putea indica o exploatare permanentă

13 000 AU Urme de vârfuri de suliță din piatră și de mastodonți tranșați

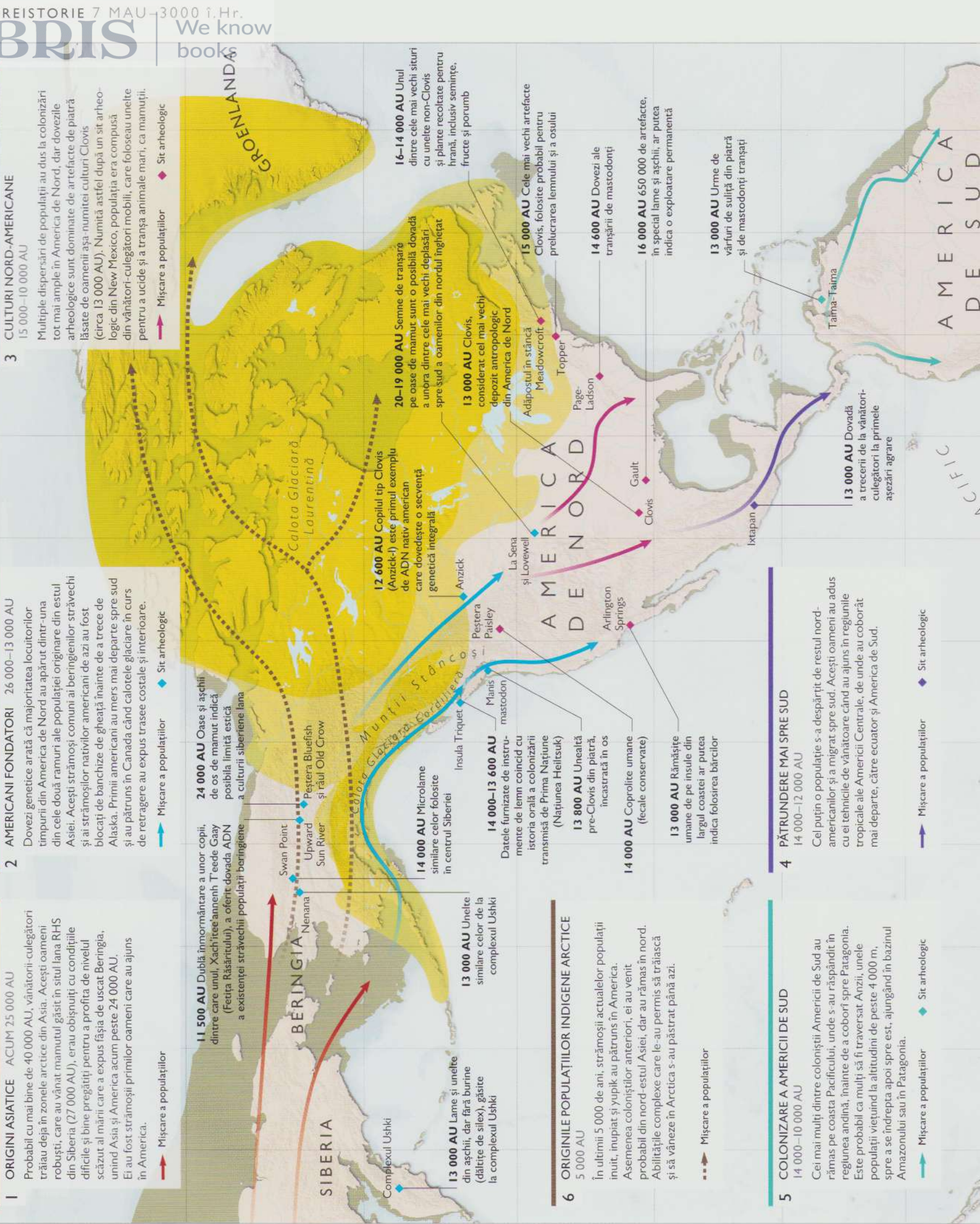
13 000 AU Dovadă a trecerii de la vânători-culegători la primele așezări agrare

13 000 AU Clovis, considerat cel mai vechi depozit antropologic din America de Nord

14 600 AU Dovezi ale tranșării de mastodonți

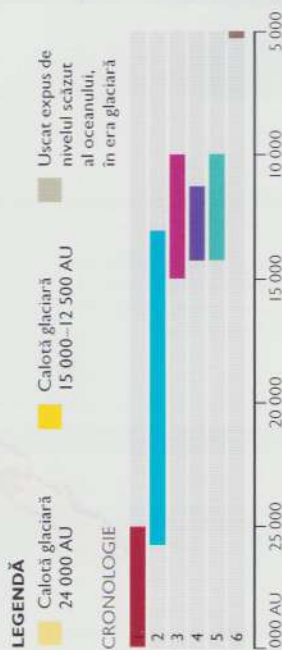
16 000 AU 650 000 de artefacte, în special lame și așchii, ar putea indica o exploatare permanentă

13 000 AU Urme de vârfuri de suliță din piatră și de mastodonți tranșați

COLONIZAREA UNEI LUMI NOI

Studiile genetice și dovezi arheologice din situri aflate în Siberia, America de Nord și de Sud arată că oamenii s-au deplasat pe un pod de pământ care lega America de Asia în urmă cu cel puțin 30 000–20 000 de ani. Odată cu topirea gheții, oamenii s-au răspândit pe tot continentul, atingând probabil coastele sudice ale Americii de Sud acum 18 000 AU.

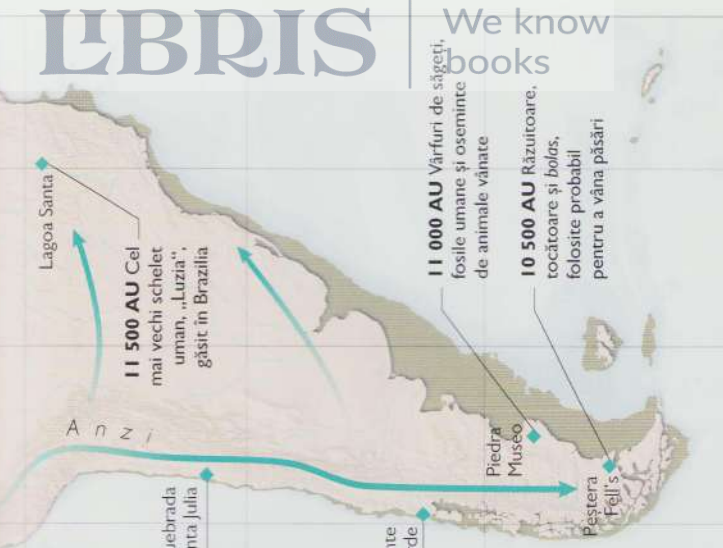
13 100 AU Așezări umane cu vatră, dușumea și cai

18 500–14 500 AU Cele mai vechi așezări din America de Sud, posibil o cultură costală; conservare neobișnuit de bună, cu artefacte precum vetre, piei și plante

◁ Vârful de săgeți Clovis
Prelucrate bifacial (cioplite în aceeași formă pe fiecare față), asemenea bucați de cretă au fost specifice tehnicii Clovis în America de Nord.

OCEANUL

LBRIS

We know books

POPULAREA AMERICILOR

Se crede că primii oameni care au străbătut un pod de uscat, pornind din Siberia acum zeci de mii de ani. Acești colonizatori au cucerit întinderi de gheață și zăpadă și au străbătut distanțe enorme pentru a coloniza un teritoriu vast alcătuit din prerii, deșerturi, păduri tropicale și munți.

Acum circa 24 000 de ani, lumea traversa o eră glaciară, calota arctică de gheață acoperind o mare parte a emisferei nordice. Apa fiind prinsă în ghețari, nivelul oceanului planetar era suficient de scăzut pentru a expune o fâșie de uscat, Beringia, între Asia și America de Nord; așadar, oamenii puteau trece de pe un continent pe altul, până când drumul a fost blocat de calote de gheață care se întindeau în fața lor. Acolo, primele populații din America au rămas izolate mii de ani, până când vremea mai caldă a topit gheața și a deschis noi coridoare spre sud, probabil acum 20 000 AU.

Dovezi ADN din situri arheologice și ADN-ul nativilor americani de azi arată că două populații distincte s-au desprins din grupul

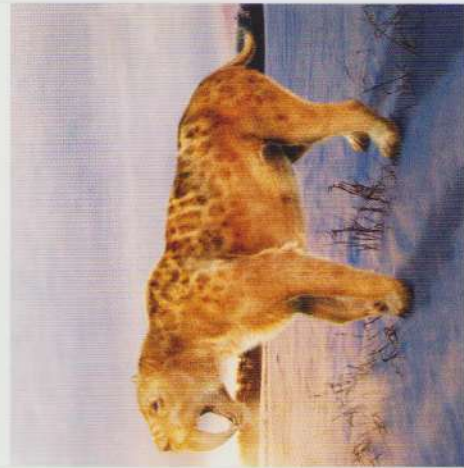
fondator care pătrunseseră în noile teritorii, traversând Beringia. Doar una a continuat să colonizeze Americile — strămoșii nativilor americani. Cealaltă populație — numită beringieni străvechi — ar fi putut rămâne izolată pe Beringia sau în afara acesteia, separându-se de fondatori, nativii americani, acum cca 20 000 ani. Genetica arată că în urmă cu 17 500–14 600 AU, grupul care pătrunseseră în America s-a împărțit iar în două noi ramuri, de nord și de sud. Populația care a continuat să meargă spre sud a urmat trasee de-a lungul coastei Pacificului și mai departe, spre interior. Unii locuitori s-au separat, pe distanțe vaste, dar au rămas genetic asemănători, sugerând o migrație rapidă. În doar câteva mii de ani, se stabiliseră în America Centrală și după câteva secole ajunseseră în Patagonia.

„Ei au făcut preistoria, acei oameni din Asia care, traversând continentele, au devenit primii americani. Colonizarea lor s-a făcut la o scară uriașă, care nu avea să se mai repete vreodată.”

DAVID J. MELTZER, FIRST PEOPLES IN A NEW WORLD: COLONIZING ICE AGE AMERICA, 2009

POPULAȚIA CLOVIS VÂNĂTORI DIN EPOCA PIETREI

Vânătorii-culegători din civilizația Clovis au fost considerați cândva primii nativi americani, dar situri arheologice preexistente au demonstrat probabil contrariul. Chiar și așa, civilizația Clovis a avut o largă influență. Acești oameni foloseau lame de piatră și vârfuri de suliță bifaciale pentru a vâna numeroase mamifere mari din America de Nord, ca bizoni, mamuți și feline cu colți-sabie. Pe lângă schimbările climatice și de habitat suferite de aceste specii, unul dintre factorii care au dus la dispariția lor a fost vânărea excesivă.

Felină cu colți-sabie, astăzi dispărută